

SAAMELAISKÄRJÄJEN KERTOMUS VUODELTA 2004

Saamelaiskäräjät on kokouksessaan 22-23.2.2005 hyväksynyt seuraavan kertomuksen toiminnastaan vuodelta 2004 valtioneuvostolle.

1. YLEISTÄ

1.1. Kertomus. Saamelaiskäräjälain (974/95) mukaisesti saamelaiskäräjät laatii vuosittain hallituksen kertomuksen laatimista varten kertomuksen siitä, mitä merkittävää on tapahtunut saamelaisia erityisesti koskevien asioiden kehityksessä. Saamelaiskäräjät kiinnittää kertomuksessaan huomiota siihen, miten eduskunnan ja sen erityisvaliokuntien toivomat ja edellyttämät asiat ovat toteutuneet, miten saamelaisten kielelliset ja kulttuuriset perusoikeudet ja niitä koskeva itsehallinto ovat saamelaisten mielestä toteutuneet saamelaisten kotiseutualueella sekä siihen, mitkä tärkeät lainsäädännölliset ja rahoituskelliset hankkeet tulisi saattaa eduskunnan käsiteltäviksi.

1.2 Toiminta. Kertomusvuonna Saamelaiskäräjät piti neljä kokousta. Eduskunnan erityisvaliokunnat kuului käräjiä kahdeksan kertaa ja saivat pyynnöstä 12 kirjallista lausuntoa. Kaikkiaan käräjät antoi 33 lausuntoa, teki viisi aloitetta tai esitystä ja laati 11 kannanottoa, lausumaa tai muistiota. Käräjien edustajat osallistuivat 28 kansallisen ja viiden ylikansallisen pysyväisluontoisen toimielimen toimintaan sekä 24 kotimaiseen ja viiteen ulkomaiseen tilaisuuteen. Saamelaiskäräjien edustajat ottivat osaa evankelis-luterilaisen kirkon kirkolliskokouksen toimintaan ja valtiopäivien avajaisiin. Kansainvälisesti Saamelaiskäräjät oli mukana Norjan, Ruotsin ja Suomen saamelaiskäräjien yhteisessä saamelaisten parlamentaarisen neuvoston toiminnassa. Saamelaiskäräjät jakoi itsehallintoonsa kuuluvana tehtävänä saamelaiskulttuurimäärärahan (215.000 euroa), minkä lisäksi saamelaiskäräjien kautta maksettiin saamelaisten kotiseutualueen kunnille 600.000 euroa saamenkielisten sosiaali- ja terveystalvelujen tuottamiseen

2. SAAMELAISTEN PERUSOIKEUKSIEN JA IHMISOIKEUKSIEN TOTEUTUMINEN

Valtiosääntöoikeudelliset puitteet saamelaisten alkuperäiskansan oikeudelle ylläpitää ja kehittää omaa kieltään ja kulttuuriaan (PL 17.3 §) niitä koskevaan itsehallinnon perustalta saamelaisten kotiseutualueella (PL 121.4 §) on nykyisin turvattu perustuslaissa ja kansainvälisissä ihmisoikeussopimuksissa. Julkisen vallan tehtävänä on puolestaan turvata ja edistää perus- ja ihmisoikeuksien toteutumista (PL 22 §). Pääministeri Matti Vanhasen hallitusohjelmaan ei vielä sisälly saamelaisten kulttuuristen perusoikeuksien ja ihmisoikeuksien edistämistä.

2.1. Saamelaiset alkuperäiskansana. Huolimatta yhtäläisyyksistä vähemmistöjen kanssa alkuperäiskansat eroavat kansainvälisten sopimusten mukaan vähemmistöistä seuraavissa suhteissa. Alkuperäiskansalla on historiallinen, nykyaikaan jatkunut erityinen suhde tietyn alueen maahan ja luonnonvaroihin omaleimaisen kulttuurimuotonsa ja elämäntapansa perustana. Tämä suhde on saamelaisilla perustunut omistusoikeuteen. Alkuperäiskansa on myös säilyttänyt omia perinteisiä instituutioitaan kuten kolttasaamelaisten kyläkokous. Kun vähemmistöoikeudet on tavallisesti muotoiltu yksilön oikeuksiksi ovat alkuperäiskansaoikeudet suuressa määrin yhteisöllisiä oikeuksia. Alkuperäiskansalle erityisesti kuuluva oikeus on itsemääräämisoikeus. Kaksi viimeksi mainittua seikkaa ilmenevät saamelaisten osalta suoraan perustuslaistamme, kaksi muuta sen perusteluista.

Suomi on valtiosääntöoikeudellisella tasolla tunnustanut saamelaisten erillisen aseman alkuperäiskansana, mutta kohtelee käytännössä saamelaisia lähinnä alueellisena kielivähemmistönä.

Yksilötasolla saamelaiskäräjälain 3 §:n mukainen saamelaisen määritelmä on niin avoin, että pelkästään sen perustalta ei ole määriteltävissä ketkä kuuluvat perustuslain mukaiseen saamelaisten alkuperäiskansaan. Korkein hallinto-oikeus on kuitenkin vuonna 1999 määrittänyt perusteet, joiden mukaan saamelaiskäräjävaaleissa äänioikeutetut saamelaiset on merkitty vaaliluetteloon.

Kertomusvuonna allekirjoitetun, Euroopan perustuslaista tehdyn sopimuksen suomenkielisiin asiakirjoihin ei saamelaiskäräjien esityksestä huolimatta hyväksytty ilmaisun ”saamelaiset” sijalle muotoa ”saamen kansa”, vaikka toisella kansalliskielellämme käytetään tätä ilmaisua: ”det samiska folket”. Myös YK:n ihmisoikeuskomitea pahoitteli Suomen viidennen määräaikaisraportin johdosta antamissaan päätelmissä sitä, että se ei ole saanut selvää vastausta saamelaisten oikeuksista perustuslain mukaisena alkuperäiskansana yleissopimuksen 1 artiklan valossa. Sopimusmääräys koskee kansojen itsemääräämisoikeutta taloudellisista, sosiaalisista ja sivistyksellisistä oloistaan.

Ihmisoikeuskomitea myös toisti huolestuneisuutensa Suomen epäonnistumisesta ratkaista kysymys saamelaisten maanomistusoikeuksista ja niistä monista julkisista ja yksityisistä maankäyttötavoista, jotka vaikuttavat saamelaisten perinteisiin elinkeinoin – erityisesti poronhoitoon – vaarantaen saamelaisten perinteisen kulttuurin ja elämäntavan ja täten saamelaisten identiteetin. Komitea kehotti Suomea yhdessä saamelaisten kanssa nopeasti ryhtymään päättäväisiin toimiin saadakseen aikaan maa-oikeuskiistassa soveliaan ja saamelaisten identiteetin säilyttävän ratkaisun ja tällä välin pidättäytymään kaikista toimista, jotka saattavat ennakoita vaikuttaa kielteisellä tavalla saamelaisten maa-oikeuskysymyksen ratkaisemiseen.

Saamelaisia koskevien asioiden valmistelun edistämiseksi valtioneuvoston yhteyteen tulisi nimittää saamelainen valtiosihteeri/neuvotteleva virkamies.

2.2. Saamen kieli, saamenkieliset palvelut ja kouluopetus. Kertomusvuonna tuli voimaan saamen kielilaki (1086/2003), joka noudattaa kansalliskieliamme suomea ja ruotsia koskevan kielilain (423/2003) periaatteita. Saamen kielilakia sovelletaan sekä valtion että kunnan viranomaisissa huolehdittaessa saamenkielisten palvelujen turvaamisesta. Saamen kielellä tarkoitetaan Suomessa puhuttavia saamen kieliä: inarinsaamea, koltansaamea ja pohjoissaamea.

Euroopan neuvoston ministerikomitea kiinnitti kertomusvuonna antamassaan suosituksissa huomiota toimiin saamenkielisen opetuksen parantamiseksi ja välittömästi tarvittaviin toimenpiteisiin häviämisaarassa olevien inarin ja koltan saamenkielen elinkelpoisuuden varmistamiseksi sekä saamenkielisten sosiaali- ja terveyspalvelujen turvaamiseksi.

Saamelaisten kotiseutualueella saamenkielistä opetusta ei ole mahdollista saada peruskoulun kaikissa oppiaineissa puhumattakaan lukiosta ja aikuiskoulutuksesta. Suurin osa saamelaisoppilaista asuu lisäksi saamelaisalueen ulkopuolella ja jää opetusta ja sen rahoitusta koskevan lainsäädännön vuoksi kokonaan ilman saamenkielistä ja saamen kielen opetusta.

Oppimateriaalituotantoa tulisi uudistaa ja kehittää virtuaaliopetuksessa ja aikuiskoulutuksessa, mikä ei ole mahdollista nykyisen 258.000 euron määrärahalta, joka on riittämätön välttämättömän oppimateriaalin tuottamiseksi eri koulutusasteille kaikilla saamen kielillä.

Saamelaiskäräjien oppimateriaalimäärärahaa tulisi korottaa 200 000 eurolla.

2.3. Saamelaisten oikeudet maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoin.

Saamelaisten oikeudet kansalaisina ja alkuperäiskansana maahan, veteen ja perinteisiin elinkeinoin ovat lainsäädännössä vahvistamatta ja turvaamatta.

Kertomusvuonna eduskunnan käsiteltävänä olleessa lainsäädännöllisessä esityksessä Pallas – Yllästunturin kansallispuistoksi (HE 169/2003 vp) hallitus antoi eduskunnalle paikkansa pitämätöntä tietoa siitä, että valtiolla olisi lainhuuto valtion metsämaahan. Saamelaiskäräjät asetti tiedon kyseenalaiseksi eduskunnan perustuslakivaliokunnassa ja ympäristövaliokunta vahvasti mietinnössään, että valtiolla ei ole lainhuutoa valtion metsämaahan. (YmVM 17/2004 vp s. 5-6).

Pallas - Yllästunturin kansallispuistoa koskevassa vastauksessaan (EV 185/2004 vp) eduskunta edellytti perustuslakivaliokunnan lausuntoon (PeVL 29/2004 vp) viitaten, että hallitus valmistele pikaisesti metsästyslakia koskevan muutosesityksen, jolla ”Kyrön Lapinkylän” eli Raattaman ja Rauhalan kylän asukkaille palautetaan oikeus harjoittaa

metsästystä valtion mailla. Perustuslakivaliokunnan lausunnon mukaan oli lisäksi voitu osoittaa ”Lapinkylän” osakkailla olleen omistusoikeus veromaihinsa eli kalavesiin, pyyntipaikkoihin ja laidunmaihin (s. 4/I).

”Kyrön lapinkylä” - nimistä lapinkylää ei ole Saamelaiskäräjien tiedon mukaan koskaan ollut olemassa, vaan kyseessä on perustuslakivaliokunnankin lausunnon mukaan (s. 1/II) rekisteröity yhdistys. Yhdistysrekisterilain mukaisen aatteellisen yhdistyksen jäsenillä puolestaan ei siinä ominaisuudessaan ole lapinkylän asukkaan oikeutta metsästyksen harjoittamiseen. Saamelaiskäräjät viittaakin tässä yhteydessä perustuslakivaliokunnan kantaan siitä, että ”elinkeino-oikeudellisten muutosesitysten tulee perustua pätevään tutkimustietoon saamelaisten ja paikallisten asukkaiden oikeuksista sekä omistusoloista ja niiden kehityksestä.” (PeVL 29/2004 vp s. 4/II)

Saamelaiskäräjät esittää, että eduskunta valiokuntineen tekisi saamelaisten kotiseutualueen osalta selvän eron historiallisten lapinkyläiden ja yhdistysrekisterin mukaisten lapinkyläyhdistysten välillä ellei pätevä tutkimustieto muuta osoita.

Eduskunta hyväksyi kertomusvuonna lain Metsähallituksesta (1378/2004), joka vahvistaa Metsähallituksen asemaa valtion liikelaitoksena heikentäen edelleenkin saamelaisten asemaa. Liikelaitostoimintaa rajoittavat laissa Metsähallitukselle asetetut yhteiskunnalliset velvoitteet. Lain 4 §:n mukaan Metsähallituksen hallinnassa olevien luonnonvarojen hoito, käyttö ja suojelu on sovittava yhteen Saamelaiskäräjistä annetussa laissa (974/1995) tarkoitetulla saamelaisten kotiseutualueella siten, että saamelaisten kulttuurin harjoittamisen edellytykset turvataan.

Alkuvuodesta 2004 voimaan tulleen yhdenvertaisuuslain (21/2004) tarkoituksena on edistää ja turvata yhdenvertaisuuden toteutumista - tarvittaessa positiivisin erityistoimenpitein - ja kieltää syrjintä muun ohella kansallisen ja etnisen alkuperän perustalta sekä julkisessa että yksityisessä toiminnassa. Viranomaisten ja valtion liikelaitosten kuten Metsähallituksen laadittaviksi tulevissa yhdenvertaisuussuunnitelmissa tulee eduskunnan työelämä- ja tasa-arvovaliokunnan mietinnön mukaan ottaa huomioon myös saamelaiset. Erityistä huomiota tulee kiinnittää saamelaisten oikeuksiin alkuperäiskansana ja saamelaiskulttuurin tärkeimmän aineellisen perustan eli poronhoidon turvaamiseen. Viranomaisten tulee suunnitelmallisesti edistää saamelaisten mahdollisuuksia harjoittaa poronhoitoa ja hankkia sille toimeentulonsa. (TyVM 7/2003 vp s. 5-6)

Saamelaisalueen poromiesten ansiotaso on heikko. Alueen päätoimisten poromiesten verotettava tulo valtionverotuksessa on alle puolet saman alueen maanviljelijäin ja yleisen keskitulon määrästä (70 000 mk/11666 €/vuosi). Tämä tarkoittaa, että poromiesten ansiotaso (alle 30 000 mk/5000 €/vuosi) on pysyvästi alle EU-Suomen köyhyysrajan. (Ks. KM 2001:14 s. 103). Maankäyttökilpailun vuoksi tilanne ei ole parempi saamelaisten metsästyksen ja kalastuksen osalta. Näissä oloissa nuoret saamelaiset eivät uskalla ryhtyä kulttuurimuotoonsa kuuluvien elinkeinojen kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittajiksi, jolloin saamelaisten oma kulttuuri ja kieli eivät enää välity sukupolvelta toiselle vaan kuolevat.

Saamelaiskäräjät esittää kiinteistörekisterilain (392/1985) 2 §:ää muutettavaksi siten, että valtion metsämaat, suojelualueet ja yleiset vesialueet merkittäisiin saamelaisten kotiseutualueella kiinteistörekisteriin ”muina rekisteriyksikköinä”.

Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaisten alkuperäiskansan perinteisten elinkeinojen kuten poronhoidon, kalastuksen ja metsästyksen harjoittajille luotaisiin valtiovallan toimenpitein edellytykset harjoittaa kulttuuriinsa kuuluvia elinkeinojaan ja saada niiden harjoittamisesta saamelaisten kotiseutualueella maatalouden keskituloa vastaava ansiotaso. (TyVM 7/2003 vp s. 5-6)

3. SAAMELAISKÄRÄJÄT JA SAAMELAISTEN ITSEHALLINTO

3.1 Toimitilat. Saamelaiskäräjät suunnittelee saamelaiskulttuurikeskuksen rakentamista Inarin kirkonkylään. Kulttuurikeskukseen on kaavailtu toimitilat Saamelaiskäräjille ja muille hallinnollisille toimintoille sekä tiloja saamelaiselle opetus- ja tutkimustoiminnalle, kulttuuritoimintoille sekä elinkeinojen kehittämistoimintoille. Nämä eri osatoiminnot yhdessä muodostavat toimivan ja ehjän kokonaisuuden. Tarkoituksena on siten luoda saamelaisille paremmat edellytykset omaehtoisesti ylläpitää ja kehittää kieltään, kulttuuriaan ja elinkeinotoimintaansa, hoitaa ja kehittää kielellistä ja kulttuurista itsehallintoaan sekä tukea saamelaisten yleisten elinolojen kehitystä. Lisäksi tarkoituksena

on parantaa mahdollisuuksia levittää ja saada tietoa saamelaisista alkuperäiskansana. Valtiovarainvaliokunta katsoi valtion vuoden 2003 talousarvioesityksestä antamassaan mietinnössä (VaVm 40/2002 vp. s. 88) - jo toistamiseen - että hankkeen suunnittelun ja käynnistämisen edellyttämä rahoitus tulee turvata.

Saamelaiskäräjät esittää, että saamelaiskulttuurikeskus toteutettaisiin kansallisena erityishankkeena ja että hankkeen arkkitehtikilpailua varten otetaan 200.000 euron määräraha valtion vuoden 2005 I lisätalousarvioon."

3.2. Saamelaiskäräjien resurssit ja yhteiskunnallinen vaikuttaminen. Eduskunta edellytti vastauksessaan saamelaisten kulttuuri-itsehallintoa koskevien lakiehdotusten lepäämään jättämiseksi (EV 14.2.1995/HE 248/1994 vp) sivistysvaliokunnan lausuntoon viitaten hallituksen selvittävän, miten voitaisiin saamelaiskäräjien yhteiskunnallisia vaikutusmahdollisuuksia edelleen kehittää ja turvata saamelaiskäräjille riittävät voimavarat tehtäviensä hoitamiseen. Sivistysvaliokunnan mukaan tuli selvittää Saamelaiskäräjien oikeus tehdä eduskunnalle annettavia aloitteita ja eduskunnalle annettava vuosittainen kertomus. Saamelaiskäräjät esittää:

Saamelaiskäräjien kertomusta ja aloiteoikeutta koskevan asian selvittämistä.

Saamelaiskäräjien toimintaedellytysten turvaamiseksi valtionavustukseen tehtävää 500 000 euron tasokorotusta vuoden 2006 talousarviossa, mikä auttaisi käräjien osallistumista myös saamelaisten parlamentaarisen neuvoston toimintaan.

4. SAAMELAISET JA EUROOPAN UNIONI

Oikeusministeriön selvityksen mukaisesti Saamelaiskäräjät esittää vaikutusmahdollisuuksiensa lisäämistä EU-asioiden valmistelussa (OM/LAVO:n julkaisu 2/1997 s. 96) siten, että

valtioneuvoston ohjesäännön 26 §:n 3 momenttiin tehtävällä lisäyksellä EU-ministerivaliokunnassa kuultaisiin Saamelaiskäräjien puheenjohtajaa asiassa, joka koskee erityisesti saamelaisten itsehallintoa.

Saamelaisille voidaan etnisenä ryhmänä myöntää perinteisillä saamelaisalueilla poronhoitoon liittyviä yksinoikeuksia EU:n lainsäädännön ja Suomen perustuslain estämättä. (PeVL 8/1993 vp ja 14/1994 vp s.6/I). Euroopan unionin parlamentin arktisten alueiden maataloutta koskevan uuden strategian päätöslauselma (31) "korosti, että saamelaiskulttuuria ja poronhoitoa voidaan kehittää saamelaisten omilla ehdoilla yhteisön tuella", (32) "ehdotti erityistukia poronhoidon investointeihin" ja (27) "piti tärkeänä, että ihmisiä kannustetaan jäämään asuinsijoilleen ja että se tehdään heille mahdolliseksi". (A4-0073/99). Saamelaiskäräjät esittää perustuslakivaliokunnan lausuman mukaisesti (PeVL /1993 vp), että

saamelaisten kotiseutualueen poronhoito säädetään poronhoitolain muutoksin saamelaisväestön erityisesti oikeudeksi puuttumatta alueen muun väestön poronhoitoon liittyviin oikeuksiin.

Puheenjohtaja
Pekka Aikio

Lakiasihteeri
Heikki J. Hyvärinen